

ІСТОРИЯ СЕЛА ДЕРМАНИ

Замість післямови.

Національне життя Дермана
в 30-х — на поч. 40-х рр.

Розуміючи, що цей короткий огляд міг би бути надрукований окремо, все ж наважусь помістити його як органічне продовження розвідки Пилипа Павлюка. Так само розуміємо, що то не є завершений і цілісний огляд національного життя, в т. ч. діяльності ОУН, пізніше УПА, на території Дермана, а скоріше причинок до їх вивчення.

Як свідчить таємний звіт суспільно-політичного відділу Волинського воєводського управління про діяльність ОУН в краї, складений у травні 1935 р., в Дермані були «взяті на облік, як підозрілі в приналежності до ОУН» 27 чоловік. Серед них 1 вчитель, 4 студенти університету, 4 учні гімназії, 8 селян, 1 столяр, 1 кравець, 3 на той час ув'язнені. Себе соціальний статус запідозрених в приналежності до ОУН був досить розмаїтим, хоча ведучу роль відігравало студентство, зокрема Галабурда Федір, Мартинюк Федір, Фридрих Микола, Скоропада Олексій, останній з яких входив до гмінного виконкому ОУН, очолюваного жителем Острога, студентом Варшавського університету Церквичем Яковлевим Костянтином. Окрім того, подібуємо в подільних матеріалах відомості про розклеювання в селі листівки до річниця проголошення ІV Універсалу Центральної Ради, поширення нелегальних видань ОУН «Роз-

нами ОУН на Волині (Луцьк, Рівне).

В серпні 1939 р. з Дермана прибув чималий транспорт в'язнів до Берези Картузької: Скоропада Олекса (вдруге), Кисільчук Євген, Рудий Василь, Спичак Никифор, Турчин Максим, Фридрих Григорій, трохи пізніше — священик Кульчинський Євген, якого дошкульно побито, та ін.

Не припинилась діяльність осередків націоналістичного підпілля в Дермані і напередодні другої світової війни. Про одну з сутічок місцевих бойовиків ОУН з польською поліцією, організовану Миколою Кульчинським в кінці серпня 1939 р., буквально перед нападом Німеччини на Польщу, розповів коротко в «Новому житті» І. Г. Турчин («Ще одна сторінка історії», № 75 за 23 вересня 1992 р.).

30-і рр. були характерні для Дермана також бурхливим поживленням культурного життя села: тут гастролювали Луцький театр Миколи Певного, що ставив «Воякиню» Лесі Українки з колишньою артисткою Української капели Олександра Кошиця Ніною Певною в головній ролі; Острівський драматичний театр Заячківського з постановкою «Його великого коханя» «Де ти бродив, моя доле?» М. Кропивницького. Знаменною подією стали концерти 27—28 вересня 1938 р. Українського чоловічого

хору членів ОУН на селі. Пізніше радянські органи таких промахів не допускали.

Нове поживлення національного життя в Дермані, як і повсюдно на західноукраїнських землях, мало місце, всупереч довголітнім запевненням радянської пропаганди, з вибухом радянсько-німецької війни і початком нацистської окупації краю. Найбільший сплеск його припадає на кінець 1941 — поч. 1942 рр., поки окупаційний режим не набув закінченої в своїй брутальності антиукраїнської форми. У березні 1941 р. в селі відкрилась мішана українська гімназія ім. Т. Шевченка (будинок гімназії посвячено 16 вересня). В першому навчальному кварталі вона нараховувала 500 учнів (з них — 7% невстигаючих). Викладались нові предмети — географія та історія України, при гімназії діяли гуртки — українознавства, драматичний, хорівий, спортивний. Частина вчителів гімназії залишилась з Педшколи, що діяла в селі напередодні війни, іншу частину поповнили полонені педагоги з Рівненського табору, яких вирвав з'явти бургомістр міста Іван Сав'юк. Зокрема, це були математик Рожко, україніст Плюга. Директором гімназії призначено Кульчинського.

На жаль, повний навчальний рік, з огляду на закриття шкіл на Волині німецькою владою, закінчили так і не вдалось. При гімназії було організовано хор під керівництвом п. О. Скоропади, який давав регулярні концерти як в самому

1942 р. на прес-фонд «Волині».

Регулярно відбувались в селі урочисті академії: на честь Листопадового Чину (1941 р.), Героїв Крут, ІV Універсалу Центральної Ради (1942 р.) та ін. Восени 1941 р. заново урухомлено роботу овочевої сирарні та відновлено виробництво овочевої мармелади. 11 жовтня в селі відбулась, навіть, зустріч з компанією м'яча (футболу) між командами Дермана й гімназії, що закінчилась з рахунком 2:4 (0:2) на користь останньої.

З початком формування прикриття 1942 р. на волинських землях УПА Дермань став важливим осередком повстанського руху, давши йому кілька сот національно свідомих воїнів та будучи тривалий час однією з основних повстанських баз. За свідченням Андрія Кисля, в селі знаходилось картографічне бюро УПА, де фотографічним способом множились теренові мапи (карти) для відділів. Наприкінці 1943 — початку 1944 рр. в Дермані квартирувала та проходила вишкіл Підгірська сотня УПА, про що залишив спомин Степан Сорока («Степан Сірак»). Він, зокрема, пише: «В Дермані були кравецькі та шевські майстерні, які виготовляли уніформи для УПА. Працювала тут добра гарбарня (переробка шкур на ремінні) й верстат направи зброї, в якій теж «продукували» міни. Була в селі пекарня та молочарня».

Дерманський хор під керівництвом О. Скоропади, як свідчить у своїх спогадах видний діяч ОУН, заступник команду-

1982), член ОУН ще з часу навчання в Рівненській українській гімназії, в'язень польського концтабору в Березі Картузькій. У воєнні роки в ранзі сотника УПА, як представник Головного Командування, брав активну участь у переговорах з представниками угорського осадного корпусу на Волині в 1943 р., що довело до підписання пакту взаємозападу між договірними сторонами. Про ці переговори він залишив єдині на сьогодні обширні спогади, опубліковані в 5 томі «Літопису УПА», членом видавничого комітету та головною контрольною комісією якого довелось бути Андрію Кислю-Долінському до своєї смерті. Помер і похований в Монреалі (Канада).

Неодноразово перебував в Дермані Ростислав Волошин («Павленко», 1911—1946), організатор ОУН на Волині, голова Союзу Українських Студентських Організацій під Польщею (1933—1934), співзасновник УПА, в 1943 р. член Бюро Проводу ОУН, голова і конференції Антибольшевицького Влоку Народів і Конгресу Української Головної Визвольної Ради (політичний провід УПА). Поліг в бою з більшовиками.

Ще одне ім'я, тісно пов'язане із селом, — полковник (посмертно — генерал-хорунжий) Леонід Ступницький («Гончаренко», 1892—1944), старшина армії УНР, з 1922 р. з родиною проживав в Острозі, працював як інженер на цукрових заводах в Бабніні та Мізочі. В роки війни робив неодноразові спроби організації українських військових формувань, обіймав посаду начальника штабу УПА «Північ». Загинув в боях на

ня в селі листівок до річниці проголошення IV Універсалу Центральної Ради, поширення нелегальних видань ОУН «Розбудова нації» та «Сурма». На думку польської поліції, легальним прикриттям для діяльності ОУН в Дермані слугувала філія «Просвіти», закрита, за свідченням П. Павлюка, в 1932 р., головою котрої був Мартинюк Іван, скарбником — Кальчук Євген, секретарем — Кравчук Іван.

Підвищена «увага» органів влади до ОУН та «Просвіти» в той час пояснюється як проведенням пацифікації 1930—1934 рр., так і, думається, посиленою підготовкою до судових процесів 1936—1937 рр. над чле-

го кохання» «Де ти бродиш, моя доле?» М. Кропивницького. Знаменною подією стали концерти 27—28 вересня 1938 р. Українського чоловічого хору Дмитра Котка, які зібрали, не дивлячись на заходи поліції, тисячі селян з Дерманя і навколишніх сіл.

Цікаво, що Радянська влада, не встигнувши як слід зорієнтуватись в ситуації, допустила балотування на виборах до Народних Зборів Західної України, котрі відбулись 22 жовтня 1939 р., частини активних учасників націоналістичного руху. В Дермані став делегатом Народних Зборів вчитель Кисільчук Євген, який в 30-х рр. фігурував в поліційних донесеннях як один з найактив-

закінчити так і не вдалось. При гімназії було організовано хор під керівництвом п. О. Скоропади, який давав регулярні концерти як в самому Дермані, так і по довколишніх селах. Зокрема, 16 листопада 1941 р. хор виступив перед односельчанами з великою програмою релігійних, стрілецьких, народних, жаргівливих пісень, доповнених рефератом про М. В. Лясенка та віршовою декларацією. До речі, присутнім на імпрезі був тодішній головний редактор часопису «Волинь» Улас Самчук, котрий поділився із земляками своїми враженнями з поїздки до Києва. Згодом хор с. Дермань склав 800 крб. з 2600 заклоядованих під час Різдвяних Свят

мичарил».

Дерманський хор під керівництвом О. Скоропади, як свідчить у своїх спогадах видний діяч ОУН, заступник командуючого УПА «Південь» Лука Павлишин («Ігор») («...Як роса на сонці», Львів, 1922), на Різдвяні Свята 1944 р. виступав з великим концертом колядок, щедрівок, стрілецьких пісень і, навіть, приймав участь у Службі Божій в Обгові поблизу Дубно, тодішньому місці перебування командування і штабу УПА «Північ». Відзначимо надзвичайний успіх, який мав тоді хор серед повстанців.

З Дерманя походить видний діяч УПА, згаданий вже Андрій Кисіль-Дольницький («Голубенко», «Немо», 1912—

бив неодноразові спроби організації українських військових формувань, обіймав посаду начальника штабу УПА «Північ». Загинув в боях на Острівщині, похований на сільському цвинтарі в Дермані.

Що стосується долі тих рядових (і не рядових) воїнів-дерманців, котрі полягли в лавах УПА або ж потім пройшли через сталінські тюрми й концтабори, то робота по систематизації даних про них тільки починається. В нашому ж короткому огляді національного звитя с. Дермань в 30—40-і рр. поставимо пока що крапку. Але не одну, а три. Продовження, сподіваємось, буде написано спільно.

Андрій ЖИВ'ЮК.